

istoriei. Mircea Abrudan reușește să stăpânească informația documentară stufoasă și vastă, redând esența și parcursul unor procese istorice complexe. Expunerea și interpretarea curg într-un limbaj agreabil și accesibil, într-un stil obiectiv, rațional, temperat, lipsit de efuziuni și excese.

Așa se face că această carte (care îmi amintește de o altă carte frumoasă, *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1916* de Charles și Barbara Jelavich), importantă pentru istorici și pentru istoricii bisericii, devine o lectură extrem de ofertantă și pentru un public mai larg, interesat de istoria generală și comparată a bisericilor naționale ale românilor și sârbilor din Imperiul austriac și de cea a clerului militar ortodox din armata habsburgică în secolele XVIII-XIX.

Ela Cosma

 <https://orcid.org/0000-0001-6898-2459>

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.25

Ioan BOLOVAN, *Asociația Națională Arădeană pentru Cultura Poporului român: între local, regional și național (1863-1918)*, ediția a treia, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, 2023, 185 p.

Istoria națiunii române moderne a generat vii controverse istoriografice, fapt reflectat de intensă frecventare a unor subiecte privilegiate de dinamica interesului public pentru cunoașterea trecutului și de revirimentul introspecției identitare din ultimul deceniu. Analizele dedicate unor momente-cheie ale afirmării agendei naționale a românilor din Principate sau din teritoriile încorporate în structurile imperiale din proximitate, precum revoluția de la 1848, unirea Principatelor și Marele Război urmat de seria unirilor decise în 1918, a generat cadrul de manifestare a unor interogații inspirate de entuziasmul istoricului participant, de mefiența celor dezamăgiți de dezvoltările ulterioare din România interbelică și contemporană. Aceste abordări oximoronice reprezintă o provocare greu surmontabilă pentru autorii preocupați de cunoașterea obiectivă a trecutului românilor, dintr-o perspectivă compatibilă cu exigențele critice ale scrisului istoric contemporan. În aceeași ordine de idei, dispariția constrângerilor interpretative generate de militantismul național și de experimentele totalitare ale secolului trecut au fost succedate de pledoaria pentru plasarea dezvoltărilor naționale la periferia interesului istoriografic sau contrapunerea lor cu problematica propusă de așa-numita istorie a duratei lungi. Adaptarea acestor noi direcții de investigare a trecutului la datele specificului românesc a generat și o serie de oportunități precum interesul pentru istoria societății civile și a structurilor instituționale edificate de aceasta. Angajamentul social al elitei formate în instituțiile de educație ale Monarhiei Habsburgice în serviciul comunității de proveniență a generat evoluția afinităților naționale de la concepte familiare publicului instruit la forma de solidaritate în măsură să concureze cu succes loialismul dinastic și să integreze ansamblul locuitorilor, indiferent de apartenențele confesionale.

Reeditarea lucrării profesorului Ioan Bolovan, rezultat al unor preocupări mai vechi a autorului pentru istoria structurilor instituționale ale românilor din vestul Transilvaniei, realizează un *modus vivendi* între opțiunile tematice ale istoriografiei tradiționale ardelenice cu care se identifică autorul și opțiunile metodologice ale istoriei sociale și ale demografiei istorice pe care le-a promovat prin intermediul unei opere de valoare incontestabilă și al implicării active în activitatea unor foruri istoriografice internaționale. Acest proiect istoriografic este plasat sub auspiciile unui angajament etic asumat *expressis verbis* față de comunitatea de origine a autorului. Această din urmă loialitate semnifică un act de curaj în raport cu riscul de a se expune scepticismului specialiștilor care plasează studiile de istorie locală la limita interesului istoricului contemporan. Riscul potențial al deprecierei unei lucrări cu evidente semnificații științifice este contrabalansat chiar de specificul subiectului. Protagonistul lucrării este un personaj colectiv, comunitatea românilor din Arad, regiune a interferențelor prin excelență, deschisă influențelor din proximitățile maghiare și sârbe, conectată cu viața națională a românilor din Transilvania propriu-zisă și asumând inițiative legitimate de formarea

unei elite intelectuale și antreprenoriale românești. Sub raport cronologic, deceniile avute în vedere de autor coincid cu un moment de turnură din istoria Europei Central-Orientale, dominat de eforturile Monarhiei Habsburgice de a găsi soluții funcționale de salvare a propriei unități statale în condițiile apariției unor inițiative naționale concurente, de natură să genereze transferul de loialitate al locuitorilor către noii vectori de schimbare socială și angajament politic. Nu în cele din urmă, lucrarea are meritul de a realiza o schiță de istorie socială prin intermediul unei analize operate cu scrupulul detaliului a mecanismelor de difuziune a valorilor naționale dinspre elita culturală spre diverse categorii sociale, fenomen care va genera acele resurse instituționale în măsură să asigure în ultimă instanță succesul unirii decretate la Alba Iulia la 1 decembrie 1918.

Legitimitatea acestui demers istoriografic este asigurată și de plasarea sa în succesiunea cercetărilor a două personalități normative pentru scrisul istoric românesc. Cuvântul introductiv datorat profesorului Nicolae Bocșan subliniază particularitățile asociației arădene în raport cu alte inițiative similare asumate de elita românească la jumătatea secolului al XIX-lea. Prefața redactată de profesorul Liviu Maior, adevăratul *spiritus rector* al istoriografiei asociaționismului românesc, plasează dezvoltările instituționale din Arad în contextul eforturilor de edificare a unei societăți civile românești și al inovațiilor instituționale inițiate după 1860 de liberalismul imperial. Introducerea propriu-zisă îi prilejuiește autorului asumarea unor loialități familiale și etice de natură să ilustreze relația privilegiată cu subiectul abordat și cu trecutul națiunii române în general. Primul capitol dedicat genezei asociațiunii arădene oferă o succintă analiză a relației stat-cultură-societate în contextul modernizării în diverse arealuri geografice ale Europei, urmată de o trecere în revistă a evoluțiilor intervenite în apariția unor instituții cultural-naționale românești în succesiunea revoluției din 1848-1849, cu evidențierea particularităților sociale și confesionale care individualizau naționalismul românesc în raport cu echivalentele central-europene. Secțiunea finală abordează fazele inițiale ale organizării propriu-zise a asociației, în atmosfera generată de reformele inițiate de administrația imperială și a coexistenței liberalismului cu naționalismul moderat. Capitolul al doilea este o succintă schiță de istorie instituțională și analizează obiectivele asociației precizate în statutul aprobat de Adunarea Generală din 1863, a forurilor de conducere și funcționare și a resurselor asigurate de membrii acesteia. Examinarea surselor documentare justifică identificarea unei etape de apogeu a acțiunii sale în 1871-1880, urmată de etape de declin și reviriment, dominate de controversele vizând angajamentul politic al națiunii române în contextul dualismului. Capitolul al treilea oferă oportunitatea unui excurs de sociologie culturală, dedicat componenței asociației, relevantă pentru mutațiile intervenite la nivelul societății românești din vestul Transilvaniei în condițiile modernizării, marcate de ascensiunea unor categorii intermediare precum avocații și funcționarii, dar și implicarea elevilor și studenților în acțiunea de difuziune a culturii naționale în profunzimile societății românești.

Capitolul al patrulea are în vedere dinamica acțiunii concrete a asociației, așa cum se reflectă în adunările generale anuale, devenite foruri de dezbatere ale românilor din vestul Transilvaniei și surse ale unor inițiative culturale relevante pentru evoluțiile culturii române moderne, precum unificarea ortografiei sau compatibilitatea cu temele frecventate de promotorii Junimismului. Secțiunea finală a capitolului se constituie într-o analiză a conceptului de societate civilă și a semnificațiilor încorporate de acesta pe durata ultimelor decenii. Capitolul al cincilea se concentrează asupra interferențelor factorului politic în acțiunea culturală a asociației dintr-o dublă perspectivă, aceea a parteneriatului obiectiv între autoritățile vieneze și elita birocratică românească destinat limitării procesului de maghiarizare relansat odată cu oficializarea dualismului, precum și aceea a dublei implicări a membrilor forului cultural în organizarea structurilor politice ale românilor ardeleni. Controversele vizând tacticile de luptă politică au impietat asupra acțiunii culturale, dar momente relevante pentru manifestările identitare ale românilor din Monarhie precum mișcarea memorandistă și campaniile electorale au demonstrat rezultatele eforturilor de integrare a maselor în mișcarea națională. Capitolul al șaselea abordează relația asociației cu alte structuri similare din spațiul românesc și rolul său în sprijinul acordat formării unei elite intelectuale românești la universitățile străine sau organizarea unor campanii de combatere a analfabetismului sau a alcoolismului. Secțiunea finală subliniază semnificațiile renașterii culturale a elitei românești, în măsură să asigure resursele acțiunii naționale militante într-un cadru politic specific.

În pofida afinităților asumate de autor, lucrarea nu se constituie într-o analiză apologetică a unei realități supuse limitelor și entuziasmului proprii experiențelor vieții trăite și propune o fotografie a comunității care și-a adus o contribuție incontestabilă la transpunerea în realitate a programului politic preliminar de reflecția pașoptistă. Din perspectiva eticii care guvernează meseria de istoric, răspunsul la chemarea primelor cercetări este o pledoarie pentru munca stăruitoare, generatoare de înfăptuiri durabile, chiar în absența gloriei facile.

Florian Dumitru Soporan

 <https://orcid.org/>

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.26

Radu MĂRZA, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, cuvânt înainte de Alin Ciupală, Iași, Edit. Polirom, 2022, 499 p., imagini alb-negru și color.

Surprinzătoare prin tematică, interesantă prin conținut, consistentă sub raportul informației și nu în ultimul rând, deosebit de agreabilă la lectură, cartea de față semnată de istoricul Radu Mârza este una din aparițiile editoriale remarcabile ale anului 2022. Trebuie recunoscut că asemenea perspective de abordare, astfel de „istorii” erau de multă vreme așteptate în cultura română pentru excelentul motiv că sunt în măsură să prezinte segmente din istoria societății românești, cu sensibilitățile, atitudinile și comportamentele sale, care scapă unor întrebări de cercetare mai convenționale, respectiv riscăm să le ratăm dacă demersul de cercetare merge numai pe drumuri bătătorite. Domeniul pe care îl ilustrează, „istoria culturală”, este un teritoriu al cunoașterii istorice de dată mai recentă, mai ales la nivelul scrisului istoric românesc, o direcție de studiu și înțelegere a trecutului aflată sub aspect epistemologic și al metodei de cercetare în proximitatea unor zone precum istoria mentalităților, imaginarul, imagologia comparată, care în desfășurarea scrisului istoric european al secolului XX au contribuit enorm la o viziune tot mai pronunțat interdisciplinară asupra vieții sociale în ansamblul său. Istoria culturală își are sursele sala favorite, așa cum sunt cele de factură vizuală (fotografii, cărți poștale...), fără a le exclude însă pe cele „tradiționale”, din rândul cărora se detașează jurnalele, memorialistica, edițiile de corespondență.

Radu Mârza, conferențiar la Facultatea de Istorie și Filosofie a universității clujene, se dovedește a fi în acest domeniu un deschizător de drumuri, dacă ținem seama de faptul că în anul 2020 și tot la Polirom a publicat volumul *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*, alături de care se adaugă preocupările sale de istoria cărții poștale și a fotografiei în Europa centrală¹. Prin această a doua contribuție, Radu Mârza își reafirmă răspicat o opțiune de cercetare și demonstrează, totodată, cât de interesante și de ofertante sunt teme de această factură, precum călătoria și „mersul la băi” în societatea românească înainte și după Primul Război Mondial, altfel spus cât potențial au subiecte și problematici de studiu care nu se numără printre cele consacrate, „de manual” și care ilustrează o nouă viziune și o nouă sensibilitate istoriografică, afirmată tot mai pregnant în scrisul istoric românesc din ultimele trei decenii.

¹ Reținem în acest sens câteva titluri: Maria Lupescu Makó, Radu Mârza, *Sending greetings during the great War*, în vol. *World War I. The other face of the war*, edited by: Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Romanian Academy/Center for Transylvanian Studies, Cluj University Press, 2016, p. 411-441; Radu Mârza, Radu Lupescu, *Între două lumi. Clujul în cărți poștale 1900-1920. Album*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2020; Idem, *Între două lumi. Clujul în cărți poștale 1918-1945. Album*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022.